

Sarvinov HAYDAROVA,
Termiz davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail: rustamkhurramov@mail.ru

TerDUning psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD) A. Qodirova taqrizi asosida

SHAXS AGRESSIVLIGINI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI TADQIQ QILISH

Annotasiya

Mazkur maqolada bugungi kunda jamiyatda ro'y berayotgan global o'zgarishlarga shaxsning ijtimoiy moslashishi muammosi dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Ayniqsa bu omil "agressiv shaxs"lar sonini ortishiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shaxsdagi u yoki bu xildagi xususiyatlar va ustanovkalar kishining ijtimoiy hayot faoliyati, uni qurshab olgan ob'yektiv shart-sharoitlar va voqea-hodisalar ta'sirida vujudga keladi.

Kalit so'zlar: Agressivlik, ustanovka, verbal agressiya, jismoniy agressiya.

ИЗУЧЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТНОЙ АГРЕССИИ

Аннотация

В данной статье проблема социальной адаптации личности к глобальным изменениям, происходящим сегодня в обществе, рассматривается как актуальная проблема. Особенно этот фактор влияет на увеличение количества «агрессивных лиц». Те или иные черты и установки человека формируются под влиянием общественной жизнедеятельности человека, объективных условий и событий, которые его окружают.

Ключевые слова: Агрессивность, установка, вербальная агрессия, физическая агрессия.

STUDY OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONAL AGGRESSION

Annotation

In this article, the problem of social adaptation of an individual to the global changes taking place in society today is considered as an urgent issue. Especially this factor affects the increase in the number of "aggressive persons". One or another features and attitudes of a person are formed under the influence of the social life activity of a person, the objective conditions and events that surround him.

Key words: Aggressiveness, ustanovka, verbal aggression, physical aggression.

Kirish. Mamlakatimizning istiqboli shubhasiz bugungi avlodning bilimdon, ma'naviy jihatdan barkamol insonlar bo'lib yetishishiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarda mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmonida inson qadrini ulug'lash shaxs kamolati, rivoji, ma'naviy barkamolligi hamda shaxs va jamiyat manfaatlarining o'zaro uyg'unlashuvi jarayoniga muhim qadriyat sifatida qarab, ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, ilmiy kadrlar tayyorlashni zamon talablari darajasiga ko'tarish masalasini ustuvor soha sifatida belgilash oid ishlar rejali amalga oshirib kelinmoqda. Bugungi kunda jamiyatda ro'y berayotgan global o'zgarishlarga shaxsning ijtimoiy moslashishi muammosi dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Ayniqsa bu omil "agressiv shaxs"lar sonini ortishiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Agressiya muammosi psixologiyada turli yo'nalishlarda tadqiq etilgan va agressiya tushunchasiga nisbatan turli yondashuvlar mavjud bulib, X.Delgado, A.A.Bass, L.M.Semenyuk, G.Parens, A.Bandura, R.Uolters, Yu.Mojginskiylar tomonidan agressiya shaxsning salbiy hissiy xolati sifatida baxolanadi. Agressiyaga nisbatan ijobiy yondashuvlar ham mavjud. Jumladan, L.Bender agressiyani insonning o'z-o'zini namoyon qilishga intilishi sifatida, motivlashtirish nuktai nazaridan, R.Beron D.Richardsonlar agressiyani kurbonga nisbatan maksadli ravishda zarar yetkazish, L.Bender agressiyani ixtiyoriy va instrumental turlarga ajratadi. O'zbek psixolog olimlaridan, G'.B.Shoumarov, Z.T.Nishanova, B.M.Umarov,

A.Asingerning agressiyani diagnostika qilish metodikasi ko'rsatkichlari.

1. jadval

Agressiya darajalari	Yengil agressiya	O'rtacha agressiya	Yuqori agressiya
----------------------	------------------	--------------------	------------------

U.D.Qodirovlar agressiyani hulq-og'ishi sifatida tadqiq etib, asosan o'smirlar davrida tarbiya natijasi sifatida qaraydilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Psixologiyada shaxsning aggressivligi va agressiyaga moyilligini o'rganishga mo'ljallangan juda ko'p metodikalar mavjud. Tadqiqot ishimizda A.Asingerning agressiyani diagnostika qilish metodikasi, T.Liri testini qo'lladik. 1954 yilda ishlab chiqilgan bo'lib, sub'yektning o'zi haqidagi tasavvurlari va ideal "Men"ini tadqiq etishga mo'ljallangan. Ushbu metodika yordamida shaxsning o'z-o'zini va o'zaro baholashdagi munosabatining ustun tipi aniqlanadi[1].

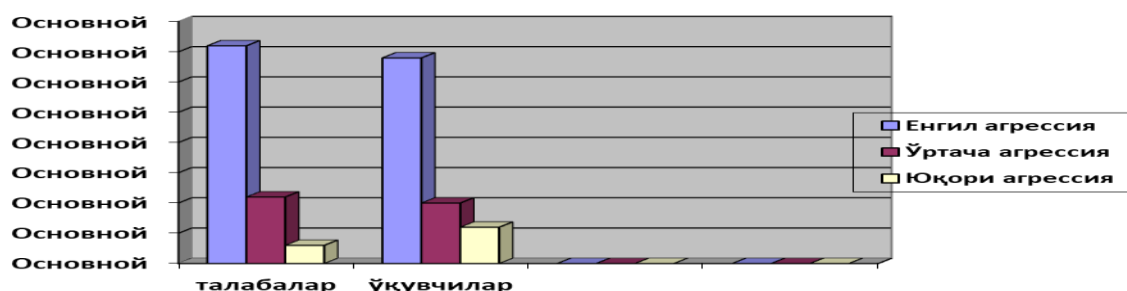
Tahlil va natijalar. Zamonaviy psixologiyada aggressivligi va aggressivlikga moyillik o'rganishga oid qator ilmiy tajribalar amalga oshirilgan. Psixologik manbalarga nazar solsak, shaxs aggressivligining turli ko'rinishlari mavjud bo'lib, ular namoyon bo'lishi jihatdan bir-biridan tafovutlanadi. A.Asingerning agressiyani diagnostika qilish metodikasi. A.Asingerning ushbu testi shaxsning o'z hamkasblari bilan munosabatda qanchalik darajada to'g'riligini (ochiqligini) va ularning u bilan muloqot qilishlarini osonligini aniqlashda yordam beradi[2].

A.Asinger testi 20 ta savolnoma va ularga javob variantalidan iborat. Tadqiqot ishimizda A.Asingerning agressiyani diagnostika qilish metodikasidan foydalanib, Termiz davlat universiteti jismoniy tarbiya ta'lim yo'nalishi talabalaridan 50 nafar hamda Termiz shahar 9-maktabning 8-sinf o'quvchilaridan 50 nafarida tadqiqotlar olib bordik. Natija quyidagicha bo'ldi:

	Talabalar n=50	O'quvchilar n=50	Talabalar n=50	O'quvchilar n=50	Talabalar n=50	O'quvchilar n=50
Sinaluvchilar soni	36	34	11	10	3	6
Foizlarda	72%	68%	22%	20%	6%	12%

A. Asingerning agressiyani diagnostika qilish metodikasi ko'rsatkichlari

1. rasm

T.Liri testi 1954 yilda ishlab chiqilgan bo'lib, sub'yektning o'zi haqidagi tasavvurlari va ideal "Men"ni tadqiq etishga mo'ljallangan. Ushbu metodika yordamida shaxsning o'z-o'zini va o'zaro baholashdagi munosabatining ustun tipi aniqlanadi[3].

T.Liri testining oktantlari bo'yicha sinaluvchilarning natijalarini baholashda quyidagi mezonlarga asoslanishi lozim.

1. Moslashuvchan xulq:

1. 0-4 ballar (past daraja)

2. 5-8 ballar (o'rta daraja)

2. Ekstremal xulq:

3. 9-12 ballar (yuqori daraja).

3. Ekstremal hulq (Ijtimoiy moslashishdagi qiyinchiliklar):

4. 13-16 ballar (juda yuqori daraja).

Demak ijobiy va salbiy xususiyatlar bo'yicha 12 ballan yuqori natija sinaluvchilarning ijtimoiy moslashishdagi qiyinchiliklarni anglatadi.

Munosabatlarni juda chuqurroq tasvirlash uchun aylana 16 sektorga bo'linadi.

T.Liri testi sxemasi sinaluvchining natijalari aylananing markaziga qanchalik yaqin bo'lsa, ikki jihat o'rtasida shunchalik aloqa mustahkam bo'ladi degan farazga asoslanadi.

Tadqiqotimiz maqsadlaridan kelib chiqqan holda T.Liri testi yordamida respondentlarda tajribalar olib bordik va ularning ayrimlarining psixologik qiyofasini test diskogrammasi asosida shakllantirishga harakat qildik.

Sinaluvchilarning T. Liri testi bo'yicha umumiy natijalari

2. jadval

Oktant	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
sinaluvchi								
Soni	20	5	6	14	11	13	16	15
%	20%	5 %	6%	14 %	11 %	13 %	12 %	15%

Testning umumiy natijalaridan ma'lum bo'lishicha jami 100 nafar sinaluvchining 6 nafarida agressiyaga moyillik mavjudligi aniqladi.

Xulosa va takliflar. Psixologiya fanida shaxsning agressivligi muammosi ma'lum darajada nazariy jihatdan o'rganilgan bo'lsada, muammoni diagnostika qilish bo'yicha yagona apparat ishlab chiqilmagan. Agressivlikni diagnostika qilishning o'zbek mentallitetidan kelib chiqib tuzilgan variantlarni yaratish lozim. Sinaluvchilarning olingan natijalari shuni ko'rsatdiki, agressivlik xulqini namoyon qilishlik usullaridan ma'lum bo'ldiki, ta'lim-tarbiya ongning mahsuli va ongning darajasi bo'lishi bilan birga ongning rivojlanishini ham belgilaydigan omillardan biridir. Inson mohiyatan ong egasi, u aqliy bilan ish tutadigan odamzot. Uning boshqalardan farqi ham ana shundadir. Demak shaxsning xatti - harakati, xulq-atvori, insonlarga munosabati, vazifasi va

1-oktant "Avtoritar" tipida 20 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 16,6 % ni tashkil etdi.

2-oktant "Egoist" tipida 5 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 4,1 % ni tashkil etdi.

3-oktant "Agressiv" tipida 6 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 7,5 % ni tashkil etdi.

4-oktant "Shubha-gumondorlik" tipida 14 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 11,6 % ni tashkil etdi.

5-oktant "Qaramlik" tipida 11 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 9,1 % ni tashkil etdi.

6-oktant "Tobelik" tipida 13 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 10,8 % ni tashkil etdi.

7-oktant "Hamkorlik qiluvchi" tipida 16 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 13,3 % ni tashkil etdi.

8-oktant "Altruist" tipida 15 nafar sinaluvchi 12 dan yuqori ball to'plagan bo'lib, ular jami sinaluvchilarning 24,1 % ni tashkil etdi.

Jami 97, 1 % sinaluvchi.

12 nafar 2,9 % sinaluvchi 9-11 ballan kam ball to'plashdi.

burchini anglash darajasi ong mahsuli sanaladi. Ong fe'l-atvorimiz doirasida namoyon bo'ladi va darajasini belgilaydi.

Shaxsga doir individual taraqqiyot samarasini hamda insonlararo munosabatlarni belgilovchi xulq-atvor va xatti-harakatlarning eng muhim xarakteristikalaridan biri uning individual tipologik xususiyatlaridari. Hozirgi kunda insonlarda kuzatilayotgan hulq atvor holatlarni namoyon bo'lish sabablarini aniqlash, destruktiv xulq-atvorni oldini olish yoki nazorat qilish muammolarini o'rganish psixologlar uchun dolzarb masala bo'lib kelmoqda. Bugungi kunda ota-onalar bilan suhbatlashsangiz, ularning aksariyati farzandlar bilan ayniqsa o'smirlik yosh davridagi bolalar bilan muomala munosabatlarida b'ylash murakkablashib borayotganligini ta'kidlaydilar.

Bugungi kunda o'smirlarning ijtimoiy moslashmaganligi muammosi dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Ayniqsa bu omil agressiv o'smirlar sonini

ortishiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bizga ma'lumki, inson odobli yoki odobsiz, olijanob yoki egoist, jinoyatchi yoki solom xulqli shaxs bo'lib dunyoga kelmaydi. Balki shaxsdagi u yoki bu xildagi xususiyatlar va ustanovkalar kishining ijtimoiy hayot faoliyati, uni qurshab olgan ob'ektiv shart-sharoitlar va voqea-hodisalar ta'sirida vujudga keladi. Ushbu

shart-sharoitlar va ob'ektiv munosabatlar xarakteri individning shaxs sifatida shakllanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Demak, aytish mumkinki, ijtimoiy turmush shart-sharoitlari pirovard natija inson xulq-atvorining shakl va tamoyillarini belgilab beradi.

ADABIYOTLAR

1. Adizova.T.M. "Psixokorreksiya" T.: "Iqtisod-moliya" 2006. (58b).
2. Акимов М.К. Способности и одаренность: учеб. пособие. - М.: Международная педагогическая академия, 1995.
3. Adizova T.M-Psichokorreksiya.Toshkent-2006 yil. o'quv qo'llanma.
4. Baratov Sh.R. Ta'limda psixologik xizmat. - Buxoro, 2007.
5. Виготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: учеб. пособие. - М.: 2001.
6. Гришин В.В., Лушин П.В. Методики психодиагностики в учебно-воспитательном процессе. - М., 2001. - 47 с.
7. Демоз Л. Психоистория. – Ростов-на-Дону: 2000.
8. Н.С.Дубинин Агрессивное поведение у детей и подростков, как одна из форм девиантного поведения – 2007.
9. Umarov B.M. Tarbiyasi og'ir bolalar va ular xulq-atvoridagi og'ishlarning kelib chiqish sabablari. (Uslubiy qo'llanma) – Toshkent, "Aloqachi" nashriyoti – 2008, 64 bet.